

VERTYBIŲ PAIEŠKOS
AKADEMINĖSE DIRBTUVĖSE
RUMŠIŠKĖSE

2021 m. liepos 1–2 dienomis Rumšiškėse, Lietuvos liaudies buities muziejuje, vyko Prigimtinės kultūros instituto ir Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto surengtos akademinės dirbtuvės „Kalbantis paukštis, giedantis medis: vertybių akiračiai lietuvių prigimtinėje kultūroje“. Renginys, kaip liudija pats jo pavadinimas, buvo skirtas vertybių temai. Dvi dienas svarstyta, kokios vertybės būdingos prigimtinėi kultūrai, koks šių dienų žmogaus santykis su jomis, kokia jų raiška ir prasmė. Kaip pastebėjo dirbtuvių rengėja dr. Daiva Vaitkevičienė, greta tiesą įkūnijančio kalbančio paukščio bei grožį simbolizuojančio giedančio medžio derėtų prisiminti ir gyvastingą jėgą reiškiantį gyvybės vandenį. Tai vertybės, dažnai sutinkamos pasakose, tačiau ir šiandien turinčios ypatingą reikšmę.

Prof. habil. dr. Viktorija Daujotytė-Pakerienė, svarstydamą apie vertybes kaip reiškinį, pastebėjo, kad būtent „vertybė pristato vieną būnantį kitam būnančiam“. Tai reiškia, kad vertybės jungia žmones, suteikia jiems bendrystę, kuria ir tarpusavio pasitikėjimą. Ypač gausus vertybių pasaulis atsiskleidžia tautosakoje. Tai patvirtina anksčiau gyvenusių žmonių būties stabilumą ir pilnatvę. Keičiantis gyvenimo būdui vienos ar kitos vertybės visuomenėje tampa labiau sureikšmintos. Tą puikiai atskleidė prof. dr. Ainės Ramonaitės

pranešimas, skirtas vertybėms suvokti politikos mokslų kontekste. Anot jos, nuolat bandoma suprasti, kodėl ilgainiui vienos vertybės tampa svarbesnės už kitas, kokios priežastys lemia vertybių kaitą ir kaip tai koreliuoja su politinėmis nuostatomis. Nepaisant egzistuojančių kultūrinių skirtumų, atliktos apklausos rodo, kad daugelyje pasaulio valstybių šeima yra laikoma didžiausia vertybe, tačiau tai, kas rikiuojasi po jos, dažnai priklauso nuo krašto kultūrinės, politinės, socialinės situacijos.

Nesunkiai galima pastebėti, kad dauguma šiandien aktualių vertybių siekia seniausius laikus. Tą patvirtina dr. D. Vaitkevičienės sudaryta vertybių klasifikacija, paremta baltų kultūroje veikiančias dievybes tyrinėjusių mokslininkų Algirdo Juliaus Greimo ir Marijos Gimbutienės darbais. A. J. Greimo tekstuose aptinkamos dievybės ir su jomis siejamos vitališkos, brandos ir vaisingumo bei žinojimo ir išminties, kosmologinės tvarkos, religinės ir karinės vertybės iš dalies siejasi su M. Gimbutienės įžvalgomis apie didžiąją deivę, įkūnijančią gyvybės, gausos ir cikliinės pasaulio tvarkos vertybes.

Neabejotinai tam, kad vertybės išliktų ir būtų puoselėjamos, labai svarbus jų perdavimas iš kartos į kartą. Dr. Jurga Sadauskienė, pristatydamą 2020 m. Mussteikoje, Varėnos rajone, vykusios ekspedicijos rezultatus, atkreipė dėmesį į vaikų savivertės problematiką tradicinėje kultūroje. Pastebėta, kad vaikai buvo neatsieti nuo suaugusiųjų reikalų – dirbo įvairius

Daiva Vaitkevičienė atidaro akademines dirbtuves. *Astos Skujytės-Razmienės nuotrauka*

darbus, globojo mažesnius, palaikė artimus ryšius su vietos bendruomene. Partiti sunkumai augant daugeliui nesutrukė išmokti atskirti, kas gera, kas bloga, ir iš tėvų perimtas vertybes perduoti tolimesnėms kartoms.

Dirbtuvių metu daugiau dėmesio taip pat skirta lietuvių prigimtiniai kultūrai būdingai vertybei – darbui, darbštumui. Dr. Dalia Zaikauskienė diskusijoje apie darbą kaip vertybę pristatė patarles, kuriose minimas darbas. Pastebima, kad darbas patarlėse atsiskleidžia kaip gyvenimo būdas, tačiau ir šiandien, nepaisant kintančių gyvenimo sąlygų, darbas tebėra aktualus daugeliui žmonių, gyvenančių Lietuvoje. Tą liudija dr. Aidos Savickos pristatyti Pasaulio vertybių tyrimų ir Europos vertybių tyrimų, atliktų 1990–2017 m., rezultatai. Tiesa, svarbu pastebėti, kad kinta su darbu siejamos prasmės.

Išskirtiniu akademinį dirbtuvių akcentu tapo Sandro Bozzolo filmo „Nijolė“ (2018) peržiūra ir aptarimas su dr. Nijole Keršyte. Išeivės menininkės Nijolės Šivickas atminimui skirtas filmas atskleidė vertybinį skulptorės santykį su menu bei aplinka.

Taigi, į įvairias vertybes pažvelgta iš skirtingų mokslų perspektyvų, kelti prasmingi klausimai ir atrasti reikšmingi atsakymai. Apibendrinant galima teigti, kad tiek žvelgdami į seniausius laikus, tiek vertindami šiandieną matome, kad vertybės formuoja žmogų, suteikia jam pasitikėjimo savimi ir aplinka, leidžia judėti pirmyn. Skirtingi laikotarpiai gali iškelti skirtingas vertybes ir prioritetus, tačiau, kaip pastebėjo prof. habil. dr. V. Daujotytė-Pakerienė, kiekviena vertybė niekada nebūna atskirai nuo kitų, ją stiprinančių ir palaikančių.

Greta Paskočiumaitė

PARODA „ČIABUVIŲ
PASAKOJIMAI“
NACIONALINĖJE
DAILĖS GALERIJOJE

2021 m. liepos 16 d. Nacionalinėje dailės galerijoje, Didžiojoje parodų salėje, atidaryta sociokultūrinės antropologijos tyrimais paremta paroda „Aniceta, Stasys, Teresė, Jonas, Janė, Petras, Mykolas, Uršulė, Anupras ir kiti. Čiabuvių pasakojimai“. Joje atsiųgti į Lietuvos vietinius gyventojus, autochtonus, kurie mums ir savi, ir jau nebepažįstami. Tai tradiciniais vardais pavadinti paprasti kaimo žmonės – mūsų seneliai, proseneliai, proproseneliai. Išsamioje ekspozicijoje aprėptas ilgas laiko tarpas, atspindėtas Rusijos imperijos „čiabuvių“, nepriklausomos Lietuvos Respublikos valstiečių ir sovietinės Lietuvos „liaudies žmonių“ gyvenimas. Parodos kuratorė – žymi fotografijos istorikė Margarita Matulytė, projekto koordinatore – Ugnė Marija Makauskaitė, architektė – Sigita Simona Paplauskaitė, grafikos dizainerė – Laura Grigaliūnaitė, garso instaliacijos autorius – Marius Juknevičius, šviesos dailininkas – Eugenijus Sabaliauskas, architektūros įgyvendinimo koordinatore – Mindaugas Reklaitis, komunikacijos koordinatore – Goda Aksamitauskaitė. Iš įvairių fotografijų darytų nuotraukų į parodas lankytojus žvelgia skurdžiai gyvenantys, tuos pačius ūkio darbus dirbantys, beveik nesikeičiantys, beveik taip pat vilkintys žmonės (parodos aprašyme anglų kalba jie pavadinti Kaziu, Ona, Juozu, Agota, Katre, Stepu, Pranu ir kt.).

Paprasti žmonės, „lietuvių tipai“, imti fotografuoti XIX a., kada kūrėsi etnologijos ir antropologijos mokslų disciplinos. Daugiatautės Rusijos imperijos administratoriams rūpėjo, kiek ir kokių tautų gyventojų esama jos teritorijoje, kuo skiriasi jų materialinė ir dvasinė kultūra.

Pasak parodos kuratorės, tie duomenys buvo reikalingi norint tuos gyventojus geriau pažinti ir vienais ar kitais būdais juos asimiliuoti. Šis laikotarpis iliustruojamas Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje saugomomis Stanislovo Kazimiero Kosakovskio fotografijomis, kuriose įamžinti senoviniai gatviniai kaimai, tur-gavietės, kaimo „uilyčiose“ ir kiemuose stoviniuojantys žmonės, apsirengę savo pačių austais ir siūtais rūbais, apsupti viso būrio didelių ir mažų (dažnai basų) vaikų. Vyrai užsidėję tuo metu madingas kepures su snapeliais, moterys ryši baltomis skarelėmis. Tai tie žmonės, kurie gyveno įprastą gyvenimą, per daug nesivėlė į karus, sukilimus, stengėsi prisitaikyti, išlikti ir išli-ko. Neįtikėtina, tačiau kiekvieną kart, kai drąsesnieji tautos atstovai nukentėdavo, būdavo represuojami, ištremiami, iš šio žemčiausiojo, skurdžiausiojo tautos sluoksniu vėl išaugdavo pamaina nukentėjusiesiems. Apie valstietišką pastovumą ir atsparumą parodos leidinyje rašoma: „Gyvenimo erdvė, arba ūkis, kurį dažnas valstietis ir vadino gyvenimu, yra žvilgsniu aprėpiamas – tai žemės gabalas ir lopas dangaus. Žemdirbio dalia sunki, bet ji palanki homogeniškai čiabuvių bendruomenei išlikti grynuoliu, prasilenkti su ideologijų skersvėjais. Vienintelė besąlygiškai valstiečių pasaulėjauta paveikusi pasaulėžiūra yra krikščionybė, kurios religiniai atributai tapo neatsiejama tapatybės dalimi.“¹

Nepriklausomos Lietuvos Respublikos laikotarpio valstiečių gyvenimas parodoje atspindėtas Stasio Vaitkaus fotografijomis,

1 Žr. Margarita Matulytė. „Rekonstruojant kultūrinę atmintį“, in: *Aniceta, Stasys, Teresė, Jonas, Janė, Petras, Mykolas, Uršulė, Anupras ir kiti. Čiabuvių pasakojimai*: [parodos leidinys], sud. Margarita Matulytė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, 2021, p. 1. (Toliau tekste nurodomi šio leidinio puslapiai.)

saugomomis Šiaulių „Aušros“ muziejuje, taip pat Jurgio Dovydaičio ir kitų darbais. Kaip žinome, stambūs ir vidutiniai ūkiai buvo agrarinės Lietuvos valstybės pagrindas, jie teikė ne tik materialines gėrybes, iš ūkininkų šeimų kilo ir visas išsilavinusių lietuvių, inteligentų, valdininkų sluoksnis – nuo studentų iki prezidento. Šiuo laikotarpiu kaimuose tarsi rungėsi tradicija ir modernybė: valdžios skatinami ūkininkai pamažu įsileido į savo gyvenimą daugelį naujovių, tačiau ir išsaugojo įvairių archaizmų. Etnografai, fotografai anuomet fiksavo valstiečių šventes ir kasdienybę, laukų darbus: šienapjūtę, rugiapjūtę, linų rovimą, taip pat ir namų darbus: verpimą, audimą, duonos kepimą. Nuotraukose matomas tradicinis interjeras (taip pat ir paplitusi mada išklijuoti namų sienas laikraščiais), nepamiršta ir žmonių saviraiška, meninė kūryba: išpuoselėti gėlių darželiai, puodininkystė, medžio drožyba. Įamžinti ir „kaimo šviesuoliai“ (tokio valstiečio, paveikto perskaitytų knygų, pavyzdys – Vlado Trinkos aptiktas Jonas Matas, sekęs Levo Tolstojaus idėjomis). Nepriklausomoje Lietuvoje valstietiška kultūra branginta, vertinta, tad kraštotyrinėse ekspedicijose pasistengta įamžinti ir ateities kartoms palikti visuminį lietuviško kaimo vaizdą.

Pokariu okupuotoje Lietuvoje įvykdėta prievartinė kolektyvizacija, iš valstiečių atimta žemė, gyvuliai, padargai. Kraštotyrininkai toliau užrašinėjo kaimų istorijas, tačiau valstiečių sodybos tuštėjo, jaunimas kėlėsi į miestus, beliko tik anksčiau klesėjusių gimtinių, tėviškių liekanos. „Tarpukariu sukauptas lietuviškojo identiteto arsenalas sovietmečiu buvo pasitelktas kolektyvinės atminties perprogramavimui. Kultūros sovietizavimo ideologai <...> kūrė naują istorinį naratyvą, kuriame liaudis su savo simboliniu bagažu, iš jo atsijojus kai

kuriuos nepalankius, ypač religinius, elementus, turėjo atlikti pagrindinį vaidmenį – tapti tarybine tauta“ (p. 2). Pokario ir sovietmečio žmonių (dažnai jau pagyvenusių) portretai surinkti iš Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos archyvo. Jų autoriai – žymūs tautosakos rinkėjai ir fotografai Jurgis Dovydaitis ir Norbertas Vėlius, apkeliavę visą Lietuvą, daug dėmesio skyrę jos pakraščiuose išsaugotoms lietuviškoms tradicijoms. Fotografų nuotraukose – Nidos žvejai, Šalčininkų apylinkių gyventojai, taip pat už Lietuvos sienos, Baltarusijos teritorijoje, likusių lietuviškų kaimų senbuviai. Kai kuriuose kadruose – modernizacijos, urbanizacijos, darbo jėgos migracijos išjudinti, iš gimtųjų vietų iškeldinti žmonės (pvz., vienoje iš eksponuojamų nuotraukų įamžinta šalia vieškelio stovinti dzūkų dainininkė Anelė Čepukienė, pokariu iš Varenos apylinkių nublokšta į kitą regioną, Pagėgių apylinkes).

Peržiūrėjus fotografijas, susidaro įspūdis, kad Lietuvos valstiečiai, jų išvaizda ir charakteriai tikrai labai lėtai keitėsi, visuose kadruose labai panaši apranga, tik kitokie moterų skarelių raštai ir jų rišimo būdai, kiek kitokios vyrų šukuosenos ir dėvimos kepurės. Kaip teigiama viename iš parodai atrinktų pasakojimų, „[M]adų tais laikais žmonės negaudę, bet maždaug visą savo amžių dėvėję vienos mados rūbais. <...> Kriaučiai visada siūdavo savo nuožiūra, nes žmonės mažiau reikšdavę įvairių pageidavimų. Apytiksliai viena kuri mada trukdavus iki 60 metų.“ Socioantropologinėse fotografijose įamžinti žmonės paprastai rimti, nesišypsantys. Iš šių darbščių, pareigingų žmonių kilo ir visi sovietmečio Lietuvos specialistai: inžinieriai, technologai, statybininkai, taip pat ir humanitarinių profesijų atstovai – mokytojai, dėstytojai, rašytojai. Tačiau vėlyvuo-

Parodos ekspozicijos vaizdas. *Gintarės Grigėnaitės nuotrauka*

ju sovietmečiu kaimo resursai išsisėmė, tolesniu tautos gyvavimu jau teko rūpintis miestiečiams.

Šiandien tradicinį kaimą retai kur be pamatysi, daugelio išnykusių kaimų vietą težymi pakelėse pastatyti paminkliniai akmenys. Tikrą, senovinį kaimą jau tenka rekonstruoti, į jį „nukeliauti“ vaizduotės pastangomis. Todėl Nacionalinės dailės galerijos salė tapo atvira kaimo erdve, kurioje išdėstyti ne tik fotografijų stendai, bet ir jas papildantys „čiabuvių“ kūriniai, liaudies meno objektai – rūpintojėliai, kaukės, prieverpstės ir kt. Kaip rašoma parodos leidinyje, „[K]rikščioniškieji simboliai ženklina neatsiejamą čiabuvio prigimtinės kultūros dalį. Kaimo žmogaus aplinkoje šventųjų atvaizdai buvo tikėjimo kelrodžiai“ (p. 3). Tačiau tradicija išsaugojo ir ikikrikščioniškos kultūros relikty, aiškiai matomų magiškuose prieverpsčių ornamentuose. „Jų

plokštėse išraižyti ženklai (pasaulio medis, saulė, žvaigždės, augalijos ir gyvūnijos ornamentai, paukštelių ir širdelių motyvai, metai ir monogramos) – užkoduotas sakralus tekstas apie pasaulio ir gyvenimo sampratą“ (ten pat). Kaip archajiškos pasaulėžiūros išraiška pristatomas Užgavėnių persirengėlių vaikščiavimas, pasak kuratorės, „[I]šskirtinis ritualas – persikūnijimas į žydų, čigonų, vengrų, ubagų personažus – labiau išreiškęs ne pašėpiamą požiūrį į kitas etnines ar socialines grupes, o mitologinį santykį su anapusybe, svertima, nepažinia erdve“ (p. 3). Iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus pasiskolintos primityvistinės Užgavėnių kaukės tikrai daro nepaprastą įspūdį. Vaikstant, apžiūrinėjant puikiai išdėstytus ir apšviestus liaudies meno objektus, galima pasiklausyti ir senojo kaimo aplinkai būdingų garsų: liaudies dainų, instrumentinės muzikos. Šie

salėje tyliai sklindantys garsai – Lietuvos tautosakos archyvo fonotekos įrašai.

Rengiant parodą, siekta Lietuvos kaimo paveldą kuo labiau atgaivinti, paversti žiūrovams patrauklia multimedija, tačiau aki-vaizdu, kad Nacionalinėje dailės galerijoje kaimo aplinkos atkurti neįmanoma. Tarp baltų sienų, tvarkingose salėse, kuriose nėra nė šapelio, apšūturę kaimo trobesiai, apleisti ūkiniai pastatai, nudėvėtais rūbais vilkintys žmonės atrodo kaip kažkas, ko čia neturi būti. Tad parodos koncepcijos autorės Margaritos Matulytės tikslas – ne sukurti „kaimą mieste“, bet suteikti progą geriau išsižiūrėti į jo gyventojus. Ir ne tik išsižiūrėti, bet ir įsiskaityti į prie fotografijų pateikiamus „čiabuvių“ pasakojimus, geriau pažinti savo senelių ir prosenelių dvasinį pasaulį. Pasakojimai – tai daugiausia Šiaulių kraštotyros draugijos Etnografiniame archyve ir Lietuvos tautosakos archyve rasti tautosakos tekstai ir biografiniai pasakojimai apie įvairiausius dalykus: poros pasirinkimą, vestuves, sveikatą, gydymą, degtinės žalą, baudžiąvą, emigraciją; yra ir vienas tekstas apie neišaiškintą nusikaltimą – nužudymą dėl žemės. Tais pasakojimais kaimo žmonės reiškia savo jausmus ir patirtis, kūrybiškai interpretuoja jiems gerai žinomus tautosakos žanrus ir tradicines pasakojimo formas. Jie mąsto ir mintis dėsto kitaip nei šių dienų miestiečiai, tačiau ar tikrai miestiečiai pranašesni už juos? Pranašesni tik todėl, kad nebijo naujovių, gyvena nuolat kintančioje aplinkoje, kad gyvena pasiturinčiai – dažnai gali sau leisti nieko nedirbti, tik vartoti?

Šių dienų vilniečiai dažnai pabrėžia, kad yra gimę ir augę mieste, kad nepažįsta kaimo gyvenimo. Ši paroda leidžia jiems pamatyti autentiškus kaimo vaizdus ir „pasikalbėti“ su kaimo gyventojais, ji primena tarpukario nepriklausomos Lietuvos laikotarpį ir to meto inteligentų susidomėjimą

savo tauta, jos socialiniais, kultūriniais ir mentaliniais ypatumais. Taip pat primena, kad ir mes, atkurtos Lietuvos Respublikos piliečiai, turime rūpintis savo žemės, tautos ir valstybės išlikimu. Dėl klimato kaitos ir globalizacijos pasiekti, kad valstiečių puoselėta žemė tebebūtų derlinga, gamta nenuniokota, šimtmečiais kurta ekonomika ir kultūra išsaugota, nėra taip lengva. Turbūt verta pasimokyti iš praeities kartu taip greitai nelėkti modernizacijos greitkelio, vertinti ne tik tai, ko trokštame, bet ir tai, ką turime, gyventi paprastą gyvenimą ir net nepalankiausiomis sąlygomis išlikti.

Austė Nakienė

XXV FOLKLORO KONFERENCIJAI ĮVYKUS

Šių metų spalio 28 d. Lietuvos literatūros ir tautosakos institute vyko jau tradicinė tapusi XXV folkloro konferencija (pirmoji įvyko 1989 m.). Atidarydama konferenciją Instituto direktorė Aušra Martišūtė-Linartienė pabrėžė šios ilgametės tradicijos, kaip aktualumo neprarandančios folkloro kultūros diskusijų erdvės, tvarumą ir jo reikšmę.

Šįsyk Dainyno skyriaus rengta konferencija „Folklorinės kultūros (ne)normatyvinių verčių tyrimo akiračiai“ kreipė pranešėjus susitelkti ir viešai pasvarstyti mažiau įprastas, nedažnai gvildinamas temas. Organizatorių išplatintame kvietime buvo primenama, kad dinamiškame kultūros procese paprastai siekiama iš(si)gryninti jos nacionalinę savivertę teigiančius aspektus, orientuojantis į folkloro savitumą ir vertę; humanitariniuose bei socialiniuose moksluose kaip tik nuolatos ir svarstomas šios kūrybos atviras ir lankstus kanonas, tariamasi ir diskutuojama dėl

joje atpažįstamų bendražmogiškų ir nacionalinių vertybių. O ši konferencija ne tik siūlė pratęsti aktualių svarstymų kryptį, bet ir kartu provokavo folkloro, etnologijos, literatūros, kalbos ir kitų sričių tyrėjus atsigręžti į nepatogią, viešajame diskurse dažniau nutylimą, „nenorminę“ folkloro ir bendruomeninės gyvenamosios pusę, nuo pačios tradicinių artefaktų rinkimo ir skelbimo pradžios apeinamą, kaip neatitinkančią susiformavusio tradicinės kultūros kanono. Taigi, konferencijos dalyviai buvo kviečiami padiskutuoti apie tokioje tradicijoje pastebimą ir nevienareikšmį, nereprezentacinį jos sociokultūrinį vaidmenį, apie nevienalytę tautosakinės kūrybos, kaip kultūros reiškinių, prigimtį apskritai, esminiu ir šiuo atveju laikant vertybinį folkloro aspektą.

Konferencijoje buvo perskaityta keliolika pranešimų. Ypač didelio dėmesio sulaukė doktorantės Vaivos Aglinskės pranešimas „Laiptinių sensoriumas: stigmatizuotos posovietinės erdvės susigrąžinimas per meną“. Pranešėja siūlė pažvelgti į Vilniaus daugiabučių laiptines sovietmečiu, traktuojamas kaip „bendrytės erdves, kaip kartų kontakto zonas ir kaip įprasmintas ritualines brendimo vietas“. Kaip pripažino pati prelegentė, įdomius apmąstymus išprovokavo jos lankyta Aleksandro Nazimovo meno paroda „Laiptinė“, vykusią 2019 m. Rusų kultūros centre Vilniuje, ir vėliau atlikta jos analizė. Ne mažiau dėmesingai išklaustas Aušros Žičkienės pranešimas „Daina kaip kultūros išteklius: popkultūra, stereotipai ir nykstantys pavidalai“ – pranešėja pasidalijo savo išvalgomis apie gausias auditorijas pritraukiančios šiuolaikinės muzikinės grupės *Šventinis bankuchenas* įkūrėjo Luko Šidlausko kūrybinius žaidimus su lietuvių liaudies dainų melodijomis. Aktualiai nuskambėjo Povilo Kriškėičiūno išgrynintos problemos,

su kuriomis dažnai susiduria tyrėjai (ypač folkloro) ieškodami internete medžiagos, ją archyvuodami, studijuodami ar viešindami. Pasakų tyrėja Jūratė Šlekonytė, kviesdama platesnei diskusijai ne vien folkloristus, savo pranešime aptarė jaunesnių kartų atstovų, pirmiausia mažamečius auginančių jaunų mamų, nepalankų požiūrį į mūsų senąsias pasakas dėl jose pasitaikančių žiaurumo ar prievartos motyvų. Domėtasi ir šiuolaikiniais pradinukų vadovėliais, vertinant, kiek ir kokiais tikslais juose integruojami folkloro dalykai (Laimos Anglickienės pranešimas).

Tolimesniuose konferencijos posėdžiuose pristatytos bei aptartos ir kitos, ne vienu atveju lig šiol labiau periferiniame tyrimų lauke užsilikusios temos. Tarp jų minėtina sovietmečiu gyvavusi praktika vertybiškumo masteliu reguliuoti muzikinio folkloro rinkimą, ypač griežtus atrankos principus taikant archyviniam saugojimui numatytiems kūriniams, – tai patvirtina dabar tiriami išlikę posėdžių protokolai, skirti ano meto ekspedicijų rezultatams įvertinti (doktorantės Varsos Zakarienės pranešimas). Kai kurie pranešėjai gilinasi į istorinės atminties problemas, susijusias tiek su folkloru, tiek su etnografija. Štai Vilma Daugirdaitė svarstė nevienareikšmiškai iki šiol vertinamo Vinco Krėvės–Mickevičiaus skelbtoje tautosakoje veikiančią Dainavos kunigaikštį Šarūną, pranešėjos požiūriu, sietiną su XIX a. – XX a. pr. folklorinės / mitologinės atminties suistorinimu, aktualiu kristalizuojantis anuomet lietuviškojo tapatumo koncepcijai. Vida Savoniakaitė apžvelgė etnografo Igno Končiaus nuopelnus sudarant Žemaitijos kryžių ir koplytėlių registrą (1911–1975), matydama jį tuometinės Rusijos imperijos mokslo kanonų ir pasaulio etnografijos teorijų kontekstuose. Dar buvo aptartas istorinis Motiejaus Valančiaus žemaičių patarlių rinkinys

(publikuotas 1867 m.), kurio atidus patyrimėjimas leido spėti apie galimą jo redagavimą be parengėjo žinios (Gražinos Kadžytės pranešimas). Rūtos Žarskienės pranešime, tęsiančiame jos vykdomus dūdų orkestrų lietuvių šventėse tyrimus, analizuota, kaip dūdos žemaičių vestuvėse tapo *šaunumo*, *garbingumo* ir *turtingumo* simboliu.

Dalis pranešimų buvo orientuota į įvairius mažiau tirtus folklorinės kūrybos, pirmiausia dainų, aspektus, dažnai nenorminius, dėl to paprastai apeinamus ir nutylimus. Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė kėlė klausimą „Kokiais keliais vyksta folkloro objektų (rūšių, atskirų žanrų) aktualumo ir populiarumo kaitos slinkty; kokią įtaką tam turi išskirtinės asmenybės, istorinės aplinkybės, kultūros, socialinio gyvenimo ar net politikos klausimai?“; pranešėjos akiratyje – erudito kunigo Prano Bieliausko dienoraščiuose atsispindinti jo tautosakinė (dainų rinkimo) veikla ir gausiai fiksuoti sapnų pasakojimai. Jurgitos Ūsaitytės pranešime pirmą kartą atkreiptas dėmesys į Lietuvių tautosakos archyvo fonduose aptinkamus vadinamuosius „marginalinius folkloro rinkinių įrašus – lydraščius, laiškus, pastabas, biografijas ir kitus įvairaus pobūdžio komentarus“; svarstyta, ką šie periferiniai tekstai šiandien mums reiškia ir kokią žinią jie siunčia. Konferencijos programą papildė ir riboto viešumo, žemojo stiliaus dainelių – talalinių, tarp jų ir necenzūrinių bei obsceniškųjų, rašytinės sklaidos analizė (Bronės Stundžienės pranešimas). Giedrė Buivytytė, atskaitos tašku pasirinkusi emocijų istoriją, pristatė vėlyvojo sluoksniu lietuvių meilės dainas – nevienalytį dainų klodą, kuriame ryškėja senosios apeiginės folklorinės raiškos transformacija į naujo tipo komunikaciją.

Apibendrinant įvykusią šiek tiek netradicinę folkloro konferenciją lieka retoriškai pa(si)klausti – ar ji pavyko? Juk

sumanyta ji buvo siekiant iš naujo peržiūrėti, ką ir kodėl priskirtume folkloro periferijai, pasiaiškinti ir geriau susivokti, kiek ir kaip nenorminės jo vertės integruojasi / galėtų integruotis į mūsų tyrimus. Turbūt galima konstatuoti, kad tiek konferencijos dalyvių, tiek organizatorių lūkesčiai išsipildė tik iš dalies. Pranešimai ir diskusijos išskirtiniu įvykiu netapo ir kokio nors reikšmingo posūkio rytdienos studijose, matyt, neišprovokavo. Antra vertus, visai gali būti, jog nūdien nusistovėjusią, vertybių paieškomis perpildytą folklorinės kultūros tyrimų rutiną, jų ramią tėkmę konferencija, rasi, kažkiek ir sujudino.

Bronė Stundžienė

APGINTA DISERTACIJA APIE BALADES

2021-ųjų gruodžio 7 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute viešame Gynimo tarybos posėdyje eksterneu apginta Modestos Liugaitės-Černiauskiene disertacija „Folklorinė baladė lietuviškojoje tradicijoje“, kurią mokslininkė parengė Vilniaus universiteto, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bei Lietuvos muzikos ir teatro akademijos etnologijos doktorantūroje. Mokslinė darbo konsultantė – doc. dr. Bronė Stundžienė. Gynimo tarybą sudarė: prof. dr. Daiva Vyčnienė (pirmininkė), narės doc. dr. Laimutė Anglickienė, dr. Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė, prof. dr. Birutė Jasiūnaitė ir dr. Jurga Sadauskienė.

Disertantė gynime išsamiai pristatė savo darbą apie tautosakos žanrą, kuris ilgą laiką buvo tradicinių liaudies dainų tyrimų nuošalėje. Tie, kas skaitė disertaciją ir klausėsi ginamosios kalbos, netruko įsitikinti, kad pirmą kartą lietuvių folkloristikoje

taip išsamiai apžvelgta anglosaksiškoji ir slaviškoji baladžių tyrimų tradicija, išgylinta į lietuviškąsias ir slaviškąsias baladžių paraleles, pasitelkiant turtingą interpretacinę metodologiją gilintasi į simbolinius baladžių prasmės sluoksnius, taip pat sugebėta savitu keliu eiti ieškant baladės vietos atlikėjo repertuare bei analizuojant ją kaip subtilų individualios gyvenimo istorijos ir kartu universalios tradicinės pasaulėjautos atspindį. Toks daugiasluoksnis ir kartu detalus įsižiūrėjimas į medžiagą neturėtų stebinti – disertantė dar studijuodama pamėgo balades, tad ir jos ne vieną dešimtmetį trunkantis gilinimasis į tiriamąjį objektą davė gražių vaisių.

D. Vyčiniene savo atsiliepime apie disertaciją akcentavo lyginamųjų baladžių žanro tyrimų reikšmingumą, būtinybę ateityje įsitraukti ir į jų melodikos studijavimą, kuris daug pasakytų apie baladžių tipų keliones. Itin palankiai disertaciją įvertino L. Anglickienė, pabrėždama, kad darbas išsiskiria brandumu, analitiškumu, drąsa originaliai interpretuoti ir puikia struktūra. B. Jasiūnaitė taip pat akcentavo neabejotiną disertacijos naujumą ir aktualumą, kurį lemiantys taikomi modernūs tautosakos tyrimo metodai, gebėjimas daryti lyginamąją analizę, pasidžiaugta ir tuo, kaip disertantė analizuoja pateikėjo indėlį į dainos prasmės formavimąsi. V. Ivanauskaitė–Šeibutienė pabrėžė didelį disertantės įdirbį, išsamų metodologijų pristatymą, gebėjimą sujungti klasikinę tekstų poetikos analizę su antropologine sociokultūrinio konteksto refleksija, tačiau taip pat apgalvestavo, kad tekste gana kukliai pristatyta tiriamoji medžiaga ir jos šaltiniai. J. Sadauskienė, pasidžiaugusi plačiu disertantės akiračiu ir gebėjimu tirti, matyti ir subtiliai bei originaliai interpretuoti daugiakalbę medžiagą, atkreipė dėmesį į būtinybę nagrinėti lietuvių baladžių sąsajas su lenkiš-

Modesta Liugaitė-Černiauskiene disertacijos gynimo posėdyje. *Sonatos Grėbliūnaitės nuotrauka*

kuoju folkloru, pageidavo interpretuojant daugiau dėmesio skirti prasmės niuansams skirtinguose variantuose. Disertantė detalai atsakė į tarybos narių bei auditorijos klausimus ir pastabas, argumentuotai pagrįsdama savo poziciją, taip pat pasižadėjo ir toliau plėsti baladžių tyrimų horizontus. Vienbalsiai nuspręsta disertantei suteikti Humanitarinių mokslų srities Etnologijos krypties daktaro laipsnį. Tad sveikiname kolegę Modestą Liugaitę-Černiauskiene sėkmingai apgynus disertaciją ir linkime kuo geriausios kloties ateityje.

Jurga Sadauskienė

RŪTA ŽARSKIENĖ
 APDOVANOTA PREMIJA
 UŽ TRADICINĖS KULTŪROS
 PUOSELĖJIMĄ IR SKLEIDIMĄ

2021 m. gruodžio 16 d. dr. Rūtai Žarskieniui įteikta Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos Premija už tradicinės kultūros puoselėjimą ir sklaidimą. Laureatė – ilgametė Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto (LLTI) Tautosakos archyvo skyriaus darbuotoja (2002–2017 m. vadovavo šiam skyriui). Etnomuzikologė derina šiuolaikinio archyvo kūrimą, kolekcijų skaitmeninimą su šviečiamąja veikla: kasmetinės Tautosakos savaitės renginiais, liaudiškam pamaldumui skirtais seminarais. Viešumoje gerai matomas ir dar vienas jos veiklos baras – vadovavimas folkloro ansambliui „Dijūta“, parengusiam ne vieną kruopščiai sudarytą ir puikiai atliktą programą. 2011 m. „Dijūtai“ ir jos vadovei už autentiško folkloro perėmimą, sklaidą, aktyvią veiklą buvo suteiktas geriausio Vilniaus miesto folkloro ansamblio ir ansamblio vadovo vardas bei „Aukso paukštės“ nominacija. 2019 m. folkloro ansamblis atšventė jubiliejų – savo veiklos 40-metį.

R. Žarskienė daug nusipelnė skaitmenindama, tyrinėdama ir viešindama LLTI saugomas senąsias lietuvių tautosakos kolekcijas. Jos rūpesčiu suskaitmeninta lietuvių liaudies muzikos fonogramų kolekcija (2007 m. įtraukta į UNESCO „Pasaulio atminties“ registrą) ir lietuvių mokslo draugijos tautosakos rankraščių kolekcija (2013 m. įtraukta į „Pasaulio atminties“ registrą). Jos susirašinėjimų dėka iš užsienio archyvų LLTI perduotos lietuvių tautosakos įrašų kopijos: Berlyno fonogramų archyve saugota Eduardo Volterio įrašų kolekcija (1908–1909) ir suomių literatūros draugijoje saugota Augusto Roberto Niemio įrašų kolekcija (1911–1912). 2013 m. ji inicijavo

Rūta Žarskienė. *Rimos Visackienės nuotrauka*

į JAV emigravusio žymaus tautosakininko Jono Balio Tautosakos kambario pargabėnimą į Lietuvą.

Visų šių vertybių sugrąžinimas nudžiugino ne tik specialistus – apie jas R. Žarskienės vadovaujamo ansamblio dėka sužinojo ir folkloro judėjimo dalyviai. Ypatingo pasisekimo susilaukė „Dijūtos“ programa, kurioje gyvai suskambo Eduardo Volterio įrašytos dainos ir instrumentinė muzika. Daug emocijų sukėlė ir programa „Laiškai iš Amerikos“, sukurta remiantis Jono Balio iš JAV gyvenančių lietuvių užrašyta tautosaka (2014 m. atlikta Pasaulio lietuvių dainų šventės folkloro dienoje ir kitur). Etnomuzikologė yra tarpininkė tarp lietuvių tautosakos archyvo ir folkloro judėjimo, jos aktyvumo ir kūrybiškumo dėka vertinga archyvinė medžiaga ne kartą pasiekė daugelį besidominčiųjų. R. Žarskienės vadovaujamas ansamblis „Dijūta“ koncertavo pristatant naujai išleistas tautosakos knygas Vilniaus knygų mugėje, festivalyje „Skamba skamba kankliai“, Instituto rengiamoje Spaudos atgavimo paminėjimo šventėje.

2017 m., minint žymaus lietuvių poeto Kazio Bradūno 100-metį, folkloro ansamblis „Dijūta“ pakvietė klausytis Bradūnų šeimoje dainuotų literatūrinių ir senųjų liaudies dainų programos. Tais pačiais metais folkloro ansamblis įrašė ir išleido dvigubą albumą „Dai lakštava lakštuote“, kuriame įamžino pastarųjų metų programas. 2018 m. albumas pristatytas koncerte Lietuvos nacionaliniame muziejuje, radijo ir televizijos laidose. 2019 m., minėdamas savo gyvavimo 40-metį, ansamblis pakvietė į jubiliejinį koncertą „Širdis lietuvių turi gana džiaugsmo“ Vilniaus mokytojų namų Didžiojoje salėje.

Svarbiausia R. Žarskienės mokslinių tyrimų tema – lietuvių liaudies instrumentinis muzikavimas. Ji yra archajiškų pučiamųjų instrumentų skudučių žinovė – konsultuoja atlikėjus, studentus, doktorantus. Taip pat yra ištyrinėjusi dūdmaišio papli-

timą ir repertuarą, iššifravusi šiuo instrumentu atliekamas melodijas iš senųjų garso įrašų. Pastaruoju metu etnomuzikologė daug dėmesio skiria iki šiol mažai tyrinėjai Žemaitijos varinių instrumentų ansamblių ir orkestrų tradicijai, kasmet renka medžiagą, rengia individualius lauko tyrimus. Yra parengusi kompaktinę plokštelę „Tradicinė Žemaitijos dūdų muzika ir giesmės“ (2013), šia tema skaito viešas paskaitas, pranešimus tarptautinėse ir nacionalinėse konferencijose. 2020 m. pasirodė išėivijos instrumentinio muzikavimo tradicijai skirtas jos straipsnis „Lietuvių emigrantų JAV pučiamųjų orkestrai ir tautinis judėjimas“. Visus naujausius tyrimus R. Žarskienė keitina apibendrinti rašomoje monografijoje *Pučiamųjų instrumentų ansambliai ir orkestrai tradicinėje Lietuvos kultūroje*.

Austė Nakiėnė